

HELVOIRT: VOORMALIGE LANDMANSCHOOL

CULTUURHISTORISCHE VERKENNING (QUICKSCAN)

De voormalige Landmanschool en schoolmeesterswoning overhoeks gezien vanuit de Kastanjelaan.

HELVOIRT: VOORMALIGE LANDMANSCHOOL

CULTUURHISTORISCHE VERKENNING (QUICKSCAN)

Nijmegen, 12 februari 2021

Leon van Meijel
van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie, Nijmegen

in opdracht van
gemeente Vught
contactpersoon
Lisette Thijssen

De voormalige schoolmeesterswoning (rechts) gezien in de richting van de St. Nikolaaskerk: de beide uiteinden van het resterende rooms-katholieke parochiecomplex in Helvoirt.

INHOUDSOPGAVE

inleiding
- aanleiding en doel 7
- uitgangspunten 7
- methodiek, verantwoording en leeswijzer 7

historische en ruimtelijke context
- parochiecomplex 8
- bouwgeschiedenis 10
- - 1916-1918 10
- - 1954 10
- - 1972-1990 11
- - anno 2021 11

analytische typering
- basisgegevens 14
- situering 14
- school exterieur 16
- school interieur 18
- woning exterieur 20
- woning interieur 22

cultuurhistorische waardering
- inleiding 24
- graduele waardering 24
- kernwaarden 24

transformatiekader
- algemene filosofie 26
- specifiek kader 28

bijlage: geraadpleegde bronnen
- archieven 31
- literatuur, rapporten 31
- websites 31
- personen 31

colofon 33

De voormalige schoolmeesterswoning schermt de oostelijke flank af van de voormalige speelplaats op het voorterrein van het schoolgebouw. De westelijke flank werd afgeschermd door een houten veranda met bakstenen poort (verwijderd, zie foto's pagina 8).

INLEIDING

aanleiding en doel

Het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Haaren heeft in oktober 2020 besloten tot verkoop van de voormalige schoolmeesterswoning en Landmanschool aan de Kastanjelaan 10 en 12 in Helvoirt. Beide gebouwen zijn in 2002 aangemerkt als gemeentelijk monument. Gekozen is voor een openbare verkoop middels een ontwikkelcompetitie. Deze competitie wordt sinds de gemeentelijke herindeling van 1 januari 2021 voortgezet door de gemeente Vught. Het is de bedoeling dat de herbestemming goed past in het dorp Helvoirt, en dat de onvermijdelijke ingrepen de aanwezige monumentale waarden van de gebouwen respecteren en/of versterken. Die erfgoedwaarden staan summier beschreven in de monumentenbeschrijvingen, en blijven beperkt tot het straatgevelbeeld. In aanvulling daarop heeft de gemeente Vught behoefte aan een completer en onafhankelijk waardestellend kader, mede op basis waarvan de inzendingen van de competitie zorgvuldig kunnen worden beoordeeld op het aspect erfgoed. Dat aanvullende onderzoek heeft de gemeente Vught op 29 januari 2021 uitgezet bij bureau *van Meijel - adviseurs in cultuurhistorie* in Nijmegen.

uitgangspunten

Voor deze verkenning zijn de gemeente Vught en *van Meijel - adviseurs in cultuurhistorie* de volgende uitgangspunten overeengekomen.

- Het onderzoek heeft de reikwijdte en diepgang van een verkenning en omvat: een historische schets, een analytische typering, een graduele waardering en een transformatiekader met advies.
- Het beschouwingsniveau heeft primair betrekking op de gebouwen zelf, maar daarnaast wordt ook globaal gekeken naar de ruimtelijke context.
- Niet aan de orde zijn: inmetingen, destructief onderzoek, reconstructietekeningen en/of specialistisch (technisch) onderzoek naar bouwkundige staat, constructie, kleur, materiaal of interieurafwerking.
- Omwille van de onafhankelijkheid en objectiviteit wordt het onderzoek uitsluitend gebaseerd op cultuurhistorische overwegingen.

methodiek, verantwoording en leeswijzer

De werkwijze voor dit onderzoek bestond uit de volgende vier stappen: inventariseren, analyseren, waarderen en adviseren. Daarbij volgde elke stap logisch uit de vorige. De aanpak en resultaten van deze stappen waren als volgt.

1. De inventarisatie bestond uit veldwerk ter plaatse en gericht bronnenonderzoek (zie bijlage 1 met geraadpleegde bronnen). Deze stap resulteerde in een geïllustreerd verhaal over de historische en ruimtelijke context: zie hoofdstuk 1.
2. Op basis van de inventarisatie en het bestuderen van bouwtekeningen werd van de gebouwen een duidende analyse gemaakt. Deze stap resulteerde in een analytische typering met aandacht voor de architectonische essentie (bouwmassa, gevelbeeld) en de ruimtelijke logica (structuur, interieurelementen): zie hoofdstuk 2.
3. De inventarisatie en de analyse vormden vervolgens de gefundeerde basis voor een interne waardestelling. Dat wil zeggen, een graduele waardering in drie kleuren op actuele plattegronden én een set uitgeschreven kernkwaliteiten: zie hoofdstuk 3.
4. Op basis van de inventarisatie, analyse en waardering werd tot slot bepaald wat essentieel is om te behouden, waar kansen liggen ter versterking én waar ruimte zit voor verandering. Dat transformatiekader bestaat uit een algemene filosofie én een aantal concrete uitgangs- en aandachtspunten: zie hoofdstuk 4.

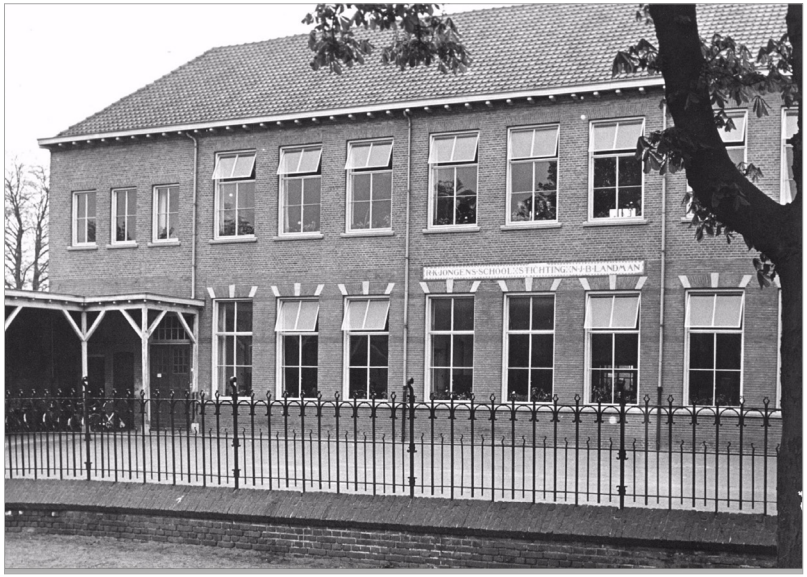
Het rapport wordt afgesloten met een bijlage 'geraadpleegde bronnen' en het colofon.

HISTORISCHE EN RUIMTELIJKE CONTEXT

parochiecomplex (zie tevens afbeeldingen volgende pagina)

Het driehoekige 'plein' ter plaatse van de veelsprong Kerkstraat, Achterstraat, Lindelaan, De Hoek en Kastanjelaan is de ruimtelijke 'kop' van een rooms-katholiek parochiecomplex aan weerszijden van de Kastanjelaan. In de hoogtijdagen bestond dat complex uit het kerkhof, de St. Nikolaaskerk (architect J.H.H. van Groenendael 1901-1903: rijksmonument), de pastorie (1852: rijksmonument), het patronaat (gesloopt), het klooster van de Zusters JMJ met de meisjesschool (beide gesloopt) en de jongensschool met woning van het schoolhoofd. Dat religieuze ensemble is anno 2021 nog goed herkenbaar aan de noordzijde van de Kastanjelaan in de reeks kerkhof, kerk, pastorie en school. De royaal bemeten veelsprong en het kerkhof vormen de weidse voorgrond voor de monumentale hoge kerktoren. Het transept van deze neogotische kruisbasiliek 'knijpt' vervolgens het beeld richting de Kastanjelaan. Een eindje verderop doet de vooruitgeschoven woning van de schoolmeester min of meer hetzelfde, om daar aan te sluiten op het patroon van de woonbebouwing richting Torenstraat. Tussen de schoolmeesterswoning en de kerktoren ligt het parochiecomplex opgespannen. Het kerkgebouw is daarin het onbetwiste hoofdelement. Alle complexonderdelen vormen elk afzonderlijk een compartiment met een eigen type omheining: een hoog smeedijzeren hek voorlangs het kerkhof, een lage gemetselde ezelsrug rond de kerk (was ooit een hoge haag), een lage haag voorlangs de pastorie, een lage gemetselde ezelsrug voorlangs de school. Die ezelsrug vormde oorspronkelijk het voetstuk voor een smeedijzeren hekwerk. Een deel van dat hek resteert nog als scheiding tussen de voortuinen van de school en de woning. De drie kleine deuren naast de hoge hoofdentree van de school ogen een beetje vreemd, maar ze zijn verklaarbaar vanuit de wetenschap dat daar o.a. een toilet en berging zaten én dat ze aan het zicht werden onttrokken door een houten veranda: een langgerekte uitbouw in de flank van de speelplaats, tevens droogloop met gemetselde poort direct aan de straat. De veranda met poort is in 1981 gesloopt.

Boven: de Kastanjelaan gedurende het interbellum met links de meisjesschool en rechts de poort van de jongensschool. Onder: de vml. school in 1979 toen nog met hekwerk en veranda in de flank van de speelplaats (bron: BHIC).

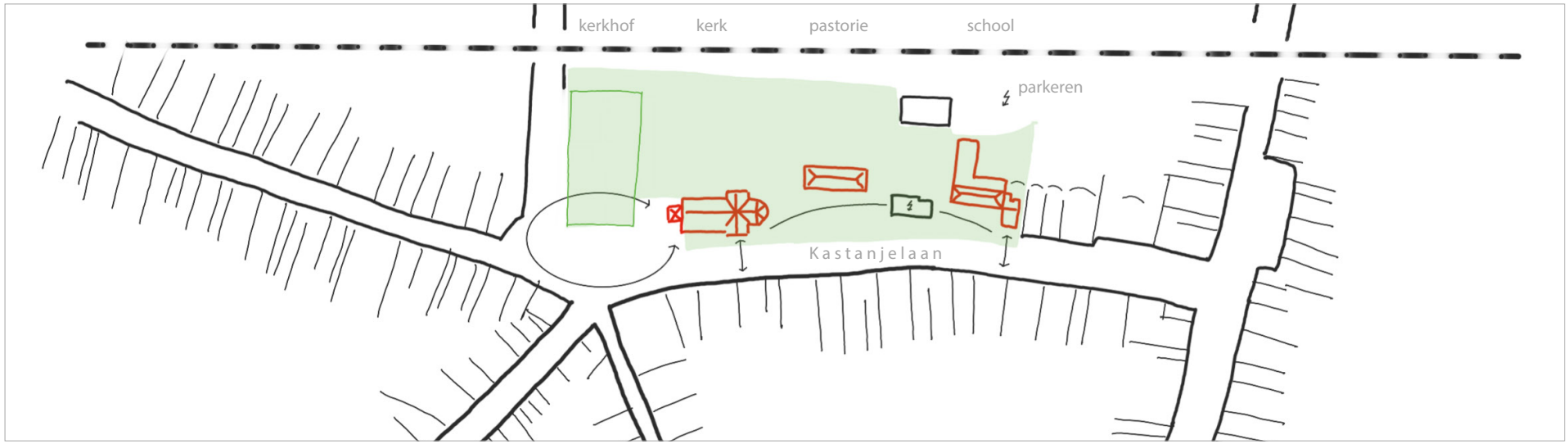
Situatie omstreeks 1900 (bron: topotijdreis.nl).

Situatie omstreeks 1965 (bron: topotijdreis.nl).

Situatie omstreeks 1990 (bron: topotijdreis.nl).

Restant van het rooms-katholieke parochiecomplex aan de noordzijde van de Kastanjelaan met van links naar rechts het kerkhof, de kerk, de pastorie en de school. De pleinvormige vijfsprong vormt de open voorgrond voor de hoge kerktoren. Het transept en de schoolmeesterswoning 'knijpen' het straatbeeld. De complexonderdelen liggen als grote solitaire elementen in het groen. De schoolmeesterswoning vormt het verbindende schakelstuk naar het dorpse bebouwingspatroon verderop in de Kastanjelaan.

bouwgeschiedenis

De voormalige rooms-katholieke jongensschool van de 'Stichting N.J.B. Landman' en de flankerende onderwijzerswoning zijn in 1916-1918 gebouwd; waarschijnlijk eerst de school en aansluitend de woning. De oorspronkelijke bouwdossiers zijn niet bewaard gebleven. De architect is vermoedelijk G. Koesen uit Vught. Hij was destijds een veelgevraagd ontwerper in de regio, en bovendien met zekerheid de architect van de schooluitbreiding in 1954. Over diens oeuvre is relatief weinig bekend.

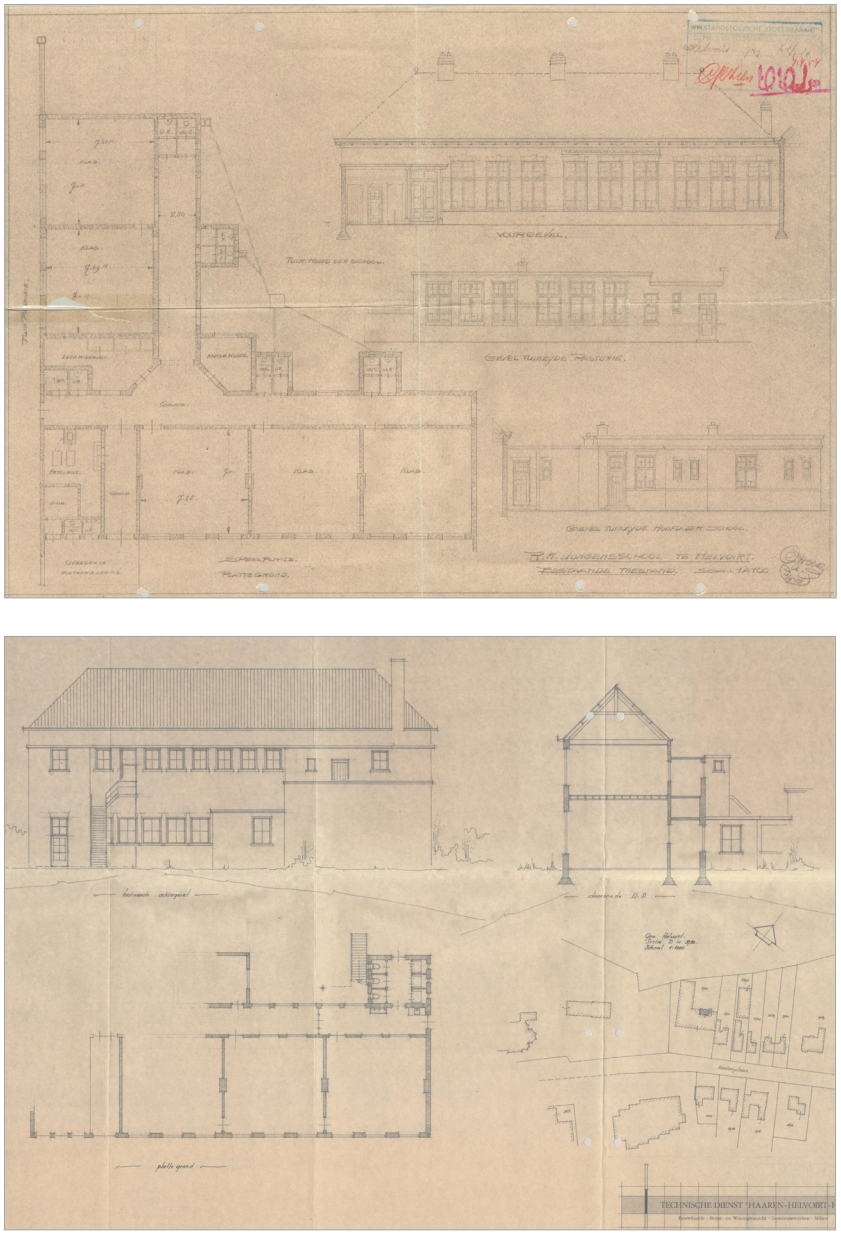
1916-1918

De bouw in 1916-1918 was mogelijk dankzij de pacificatie van 1917 en een legaat à fl. 20.000,- van Mej. P.W.M. Landman (1855-1908), dochter van de bekende Helvoirtse huisarts N.J.B. Landman (1815-1902). Tot die tijd gingen de jongens naar de openbare school op de hoek van de Achterstraat en de Kerkstraat. De meeste meisjes waren al eerder in 1882 overgegaan naar de rooms-katholieke meisjesschool naast het klooster van de Zusters JMJ aan de Kastanjelaan. Aldus groeide aan de Kastanjelaan een rooms-katholiek parochiecomplex met kerk, kerkhof, pastorie, patronaat (gesloopt), zusterklooster (gesloopt), meisjesschool (gesloopt) en jongensschool.

De jongensschool bestond oorspronkelijk uit één bouwlaag op L-vormig grondplan met in de langgerekte vleugel aan de straatzijde drie klaslokalen, en in de kortere achtervleugel twee klaslokalen. Terzijde werd de woning gebouwd voor het schoolhoofd. In 1918 was dat meester J. Heesbeen.

1954

De groei van het aantal leerlingen bracht schoolhoofd M. Hornman er in 1954 toe om het schoolgebouw uit te breiden. Naar ontwerp van architect G. Koesen kwam er ter plaatse van de twee-klassige achtervleugel een langgerekter gymnastieklokaal, werden een ruim trappenhuis en toiletgroepen toegevoegd aan de achterzijde, en kreeg de voorvleugel een verdieping met drie klaslokalen en een personeelskamer. Naar verluidt werd daarbij het oorspronkelijke dak pneumatisch omhoog gekrikt.

Boven: tekening 'bestaande situatie' in 1953 kort voor de ophoging met één bouwlaag. Onder: tekening 'bestaande situatie' in 1990 kort voor de uitbreiding aan de achterzijde (bron: BHIC bouwdossiers gemeente Vught) .

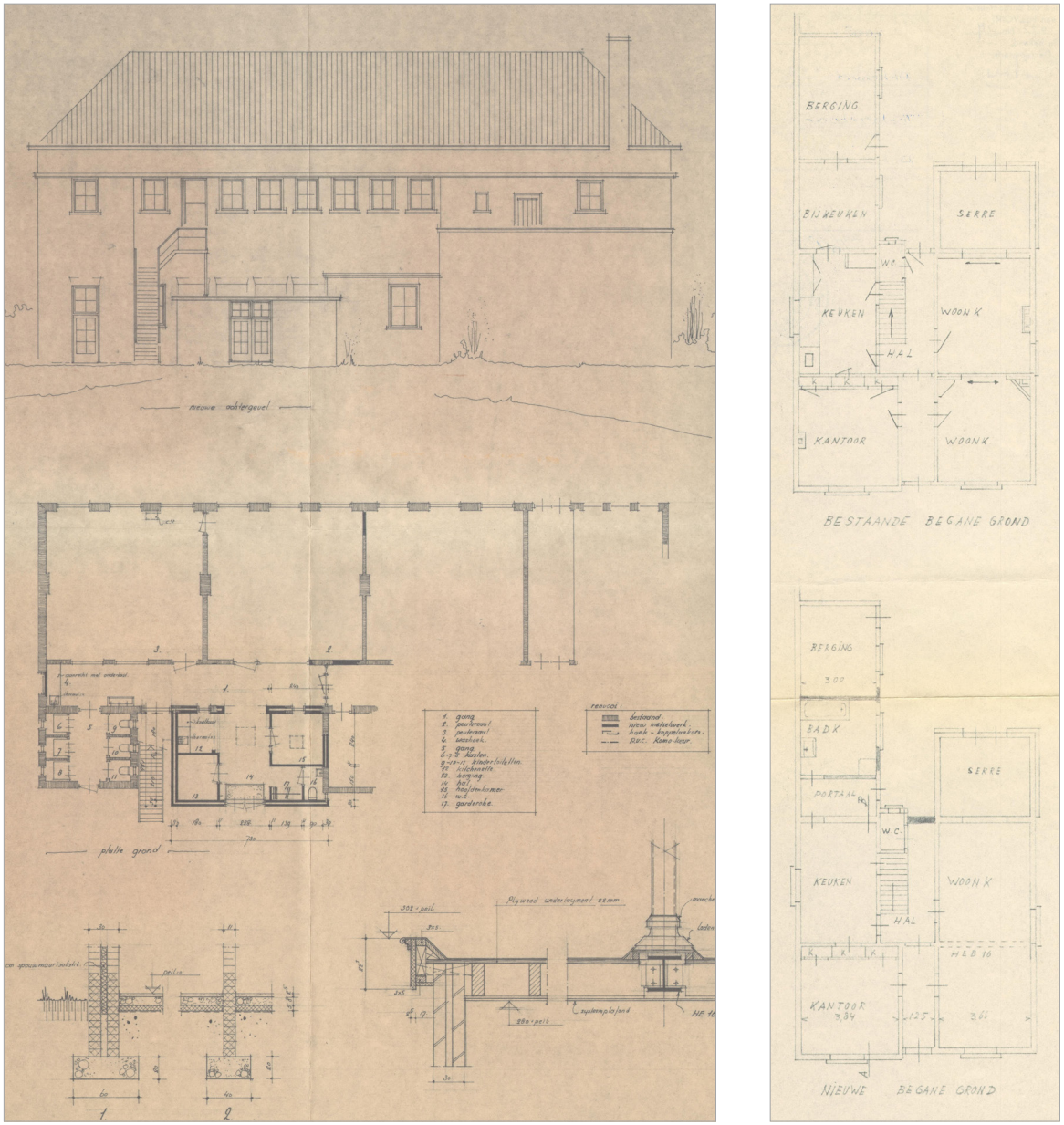
1972-1990

In 1974 kwam een nieuwe gemengde school gereed aan de overzijde van de straat. De meisjesschool werd gesloopt. De jongensschool bleef staan en ging o.a. dienst doen als peuterzaal. Daartoe werd in 1981 een buitenspeelplaats met zandbak en veranda gerealiseerd in de achtertuin (gesloopt). De houten veranda was geassembleerd uit het veel grotere exemplaar dat tot dan toe voor de hoofdingang stond. In 1990 werd de peuterzaal aan de achterzijde uitgebreid met een houten buitenberging en een bakstenen uitbouw (entreehal met berging en pantry enerzijds, en personeelskamer, garderobe en toilet anderzijds).

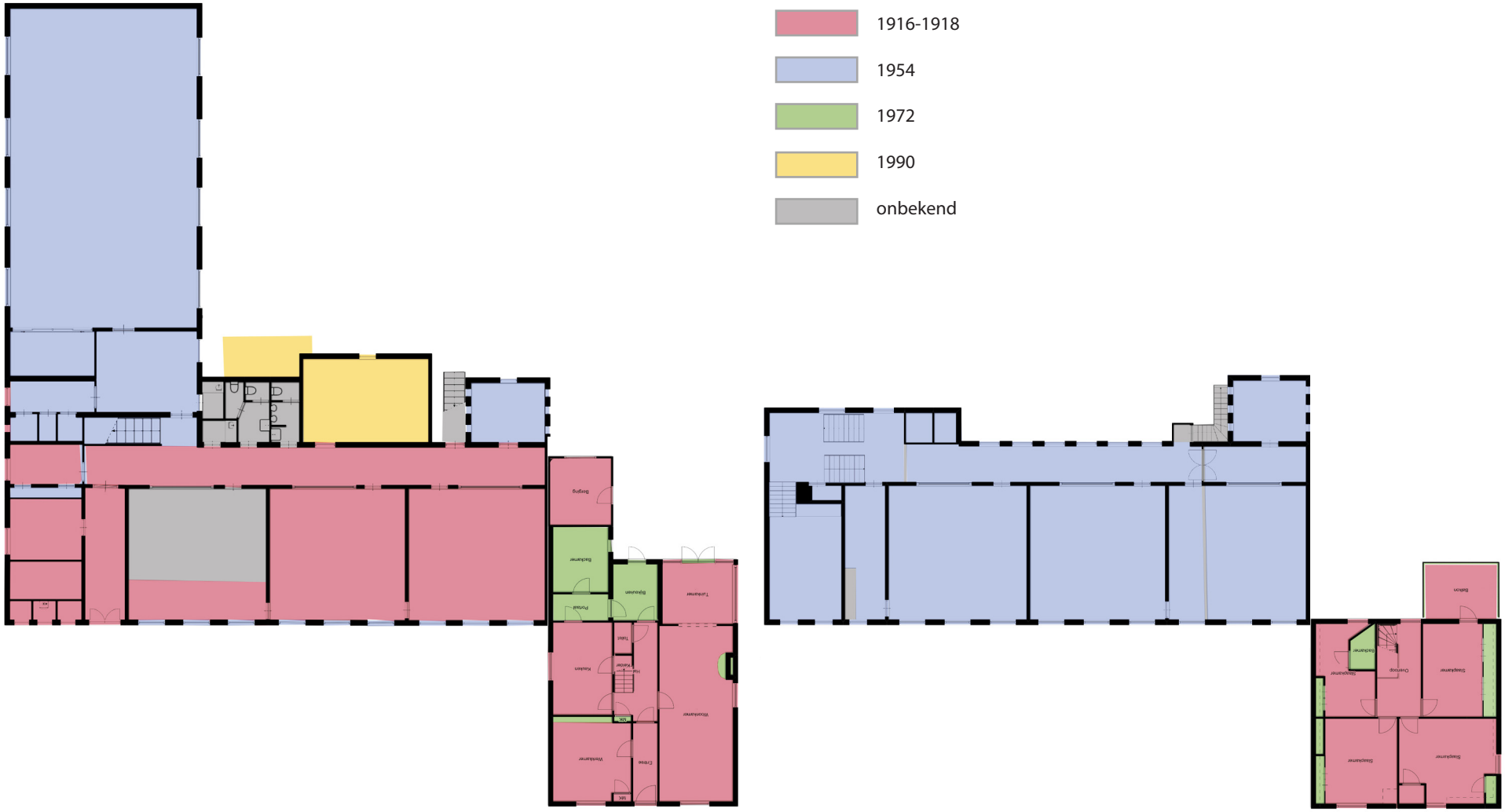
De schoolmeesterswoning is al die tijd slechts één keer ingrijpend gemoderniseerd, namelijk in 1972: sanitaire voorzieningen in de voormalige bijkeuken, vervanging keuken, vernieuwing vloer-, wand- en plafondafwerking (tegelwerk, betimmeringen), en-suite-deuren eruit en nieuwe haard erin. Vermoedelijk is toen ook de vrijstaande garage gerealiseerd.

anno 2021

Sinds 2015 zijn alle onderwijsvoorzieningen ondergebracht in het HelvoirThuis aan de Kloosterstraat. De voormalige jongensschool wordt gebruikt door een aantal verenigingen, zoals: de harmonie Kunst Adelt (in de voormalige gymnastiekzaal), de boekenclub, een kledingmarkt, de EHBO-vereniging en een kunstenaar. De voormalige woning van het schoolhoofd wordt tijdelijk verhuurd aan arbeidsmigranten.

Links: tekening 'nieuwe situatie' in 1990 met de uitbreiding van de peuterzaal op de begane grond. Rechts: uitsnede tekening 'bestaande en nieuwe situatie' uit 1972 van de begane grond van de schoolmeesterswoning (bron: BHIC bouwdossiers gemeente Vught).

Actuele situatie van de begane grond (links) en de verdieping (rechts) met een grove indicatie van de bouwfasering. Een nauwkeuriger weergave was niet mogelijk omdat de gearchiveerde set bouwtekeningen verre van compleet is.

Boven: klassenfoto's van vóór 1954 waarop de oorspronkelijke indeling van de onderramen en de bovenlichten is te zien (bron: archief Heemkundekring De Kleine Meijerij).
Onder: links de situatie na het aanbrengen van de stalen ramen en vóór het verwijderen van de veranda en het smeedijzeren hekwerk in 1981 (bron: archief Heemkundekring De Kleine Meijerij), en rechts de voormalige schoolmeesterswoning in 1986 (bron: beeldbank BHIC).

ANALYTISCHE TYPERING

basisgegevens

plaats	Helvoirt
adres	Kastanjelaan 10;12
architect	G. Koesen (?)
bouwjaar	1916-1918: school en woning
uitbreiding	1954: verdieping, gymzaal (G. Koesen) 1990: portaal, berging achterzijde
modernisering	1972: interieur woning
oorspr. functie	basisschool voor jongens, schoolmeesterswoning
opdrachtgever	St. Nikolaasparochie / Stichting N.J.B. Landman
huidige functie	tijdelijke verhuur (boekenclub, ehbo-vereniging, harmonie Kunst Adelt, arbeidsmigranten)
huidige eigenaar	Gemeente Vught
typologie	gangschool en dorpswoning
erfgoedstatus	gemeentelijk monumenten

situering (zie foto's volgende pagina)

Het schoolgebouw en de flankerende woning bevinden zich in de dorpskern van Helvoirt en maken van oudsher deel uit van een rooms-katholiek parochiecomplex met de St. Nikolaaskerk als gebouwd hoofdelement (zie tevens de kaartenreeks en de tekening op pag. 9).
De restanten van dat complex strekken zich uit langs de noordzijde van de Kastanjelaan. Het kerkhof en de flankerende vijfsprong vormen de weidse open voorgrond van de monumentale hoge kerktoren. Daarachter volgt een stoet gebouwen: de neogotische St. Nikolaaskerk, de pastorie en de school staan als grote solitaire gebouwen in het groen. Het transept van de kerk en de eveneens vooruitgeschoven woning naast de school markeren de uiteinden van een langgerekt voorgebied: tuin vóór de pastorie, vooruitgeschoven makelaarskantoor uit 1998 en speelplaats vóór de school. Al deze gebouwen maken een breed front naar de Kastanjelaan.
De flankerende schoolmeesterswoning met verslonsde voortuin vormt het scharnierpunt naar het kleinschaliger, dorpse bebouwingspatroon verderop in de Kastanjelaan. De bebouwing aan de overzijde van het complex - zuidzijde Kastanjelaan - dateert grotendeels uit 2017.
Het schoolgebouw ligt met de reeks lokalen en bijbehorende grote ramen georiënteerd op het zonnige zuiden. Het gebouw maakt een breed front en staat iets terug van de Kastanjelaan om aan de voorzijde een royale ruimte vrij te laten voor een speelplaats. De bestrating en de ezelsrug herinneren daar nog aan. Het smeedijzeren hekwerk voorlangs en de houten veranda aan de westflank van de speelplaats zijn verwijderd.
De rij kastanjebomen in de straat zorgen voor schaduw en beschutting op het voorterrein. Een voetpad aan de linkerzijde leidt langs de voormalige gymzaal naar de Stationsweg met de in 2013 gebouwde brandweerkazerne en aangelegde parkeerplaats. De achtertuin in de oksel van het L-vormige schoolgebouw is nog groen maar sterk verwaarloosd. Dat geldt ook voor de diepere achtertuin van de flankerende woning, waar - in het verlengde van de oprit - een naoorlogse prefab betonnen garage staat.

De positie van de school en de woning als onderdeel van een parochiecomplex aan de noordzijde van de Kastanjelaan.

Het voorterrein cq. de speelplaats van de school (b, m), en de verslonsde voortuin van de woning met flankerende oprit (o).

Het achterterrein met parkeerplaats (b) en de verslonsde achtertuinen van de school (m) en de woning met garage (o).

school exterieur (zie tevens foto's volgende pagina)

Voormalig schoolgebouw op L-vormig grondplan, bestaande uit een langgerekte voorvleugel en een kortere achtervleugel.
De voorvleugel bestaat uit twee bouwlagen uit respectievelijk 1916-1918 en 1954. Het langgerekte schilddak is gedekt met gesmoorde tuiles du nord en watert af via houten bakgoten op decoratief gesneden klossen (naar verluidt is het oude dak in 1954 omhoog gebracht). De gevels van rode baksteen zijn gemetseld in kruisverband met knipvoegen. Het gevelbeeld wordt op beide bouwlagen gedomineerd door drie keer drie grote vensteropeningen in staand formaat (corresponderend met de drie klaslokalen per bouwlaag), met gemetselde strekken aan de bovenzijde en geprofileerde dorpels aan de onderzijde (hardsteen op de begane grond, kunststeen op de verdieping). De zesruits stalen ramen dateren uit 1954. De oudere begane grond is rijker gedetailleerd: speklagen van oranjerode verblendsteen, aanzet- en sluitstenen in de strekken, een langgerekt tegeltableau met in oranje kapitalen tegen een witte achtergrond het opschrift: 'R.K. JONGENS-SCHOOL * STICHTING * N.J.B. LANDMAN'.
De linker hoek van de voorvleugel herbergt vanouds de logistieke en ondersteunende functies, en dat lees je af aan de kleinere vensterformaten en de entrees. Opmerkelijk aan de voorzijde is de combinatie van de hoge hoofdentree (dubbele deur met veelruits bovenlicht) en de drie lagere getoogde deuren van kraaldelen: deze opzet kun je niet los zien van de veranda die hier oorspronkelijk op aansloot. De houten ramen met meerruits bovenlichten in de zijgevel ogen nog oorspronkelijk. De soberder achtergevel bestaat uit een historisch gegroeide samenstelling van uitbouwen van wisselende dieptes en hoogtes, alle met bitumen plat dak. De meeste ramen hebben een vierruits indeling (gang) of een tweeruits indeling (toilet). De éénlaags achtervleugel omvat de voormalige gymzaal met plat dak. De gevels van rode baksteen zijn gemetseld in kruisverband met knipvoegen. De kopgevel is blind.
Beide zijgevels hebben elk vier ramen: hoog geplaatst in de oostgevel, vrijwel verdiepingshoog in de westgevel. De strekken en lekdorpels zijn gemetseld. De veelruitsramen zijn uitgevoerd in aluminium met isolatieglas.

Voorgevel school: overzicht, entree en tegeltableau.

Details en materialen: bakgoot op klossen (b), metselwerk, dorpel, venster (m), speklaag, segmentboog, kraaldelen (o).

Achtergevel: overzichten vanuit verschillende hoeken.

Gymnastiekzaal: gevelzijde achterom (b), parkeerplaats (m) en tuin (o).

school interieur (zie tevens foto's volgende pagina)

De ruimtelijke opzet van de voorvleugel volgt op beide bouwlagen de typologie van de zogeheten 'gangschool', namelijk:

- Een rij klaslokalen met grote ramen georiënteerd op het zonnige zuiden aan de voorzijde. De lokalen zijn onderling geschakeld door interne verbindingsdeuren, en elk afzonderlijk ontsloten via een deur en flankerend raam aan de gang.
- Een ruime gang met garderobe, toiletten en relatief hoog geplaatste ramen achterlangs de reeks lokalen.
- Op de hoek een entreehal met tochtdeuren, een royaal trappenhuis en enkele dienst- / personeelskamers.

Karakteristieke interieurelementen uit de oorspronkelijke bouwtijd (1916-1918) op de begane grond zijn de paneeldeuren met de rijk gedecoreerde omlijstingen die ook zijn toegepast rond de ramen in de gang en de wandkasten in de lokalen. De naoorlogse versies daarvan op de verdieping zijn eenvoudiger vormgegeven. Typerend uit de bouwfase 1954 zijn verder: de granitovloeren, de lambriseringen van beton-emaille met smeedijzeren kapstokken, en de royale bordestrap met granito treden, smeedijzeren spijlen en houten handlijst. De afwerking van de meeste vloeren en plafonds is later vernieuwd (onbekend wat daarachter schuil gaat). Eveneens later aangebracht zijn de entresol in één van de lokalen op de begane grond, en de geluidskamer in één van de lokalen op de verdieping.

Het interieur van de achtervleugel is volledig gemoderniseerd en toegerust op de nieuwe functie van oefenruimte voor de plaatselijke harmonie. De grote hoge open ruimte, enkele paneeldeuren en de garderobehaken in de voormalige kleedruimte herinneren nog aan de oorspronkelijke functie van gymnastieklokaal.

Overzicht van de gang (b) en de hal (m), alsmede een detail van de trap met deuromlijsting (o).

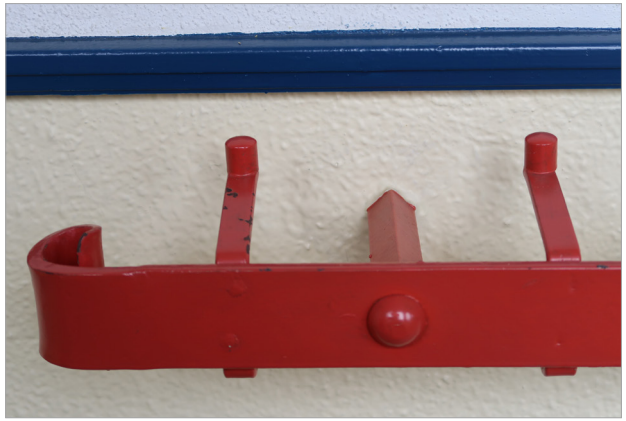

Gang met drie lokalen op de begane grond (b), de verdieping (m), alsmede een detail van de smeedijzeren kapstok (o).

Lokaal met tussendeur op de begane grond (b), met kastmeubel op de verdieping (m) en atelier (o).

De heringerichte gymzaal (b en m), en zicht vanuit de voormalige kleedruimte richting de entree (o).

woning exterieur (zie tevens foto's volgende pagina)

Woonhuis op samengesteld grondplan van twee bouwlagen met plat dak, bitumen en rondgaand dakschild aan drie zijden. De dakschilden zijn gedekt met gesmoorde tuiles du nord en wateren af via houten bakgoten op gesneden houten klossen en consoles van oranjerode verblendsteen.

Overeenkomstig de school zijn de woonhuisgevels eveneens van rode baksteen gemetseld in kruisverband met knipvoegen, en voorzien van speklagen in oranjerode verblendsteen. Het fries onder de gootlijst is gedecoreerd met siermetselwerk, en loopt door in een rondboogfries ter plaatse van de trapgevel aan de straatzijde. Die trapgevel doorbreekt de symmetrie van het front, en overbrugt de schaalsprong naar de veel grotere flankerende school.
De afdekplaten, aanzet-, sluit- en kraagstenen, (lek)dorpels en neuten zijn allemaal uitgevoerd in hardsteen. De eikenhouten voordeur en de tweeruits openslaande en schuiframen met vensterluiken zijn alle voorzien van hoge twaalfruits bovenlichten. De rijke detaillering komt ook terug in het smeedijzeren sieranker in de punt van de trapgevel en de sierlijk gebogen bovenzijde van de dakkapellen.
De achterzijde is als enige gevel niet zichtbaar vanaf de straat, en daarom in hetzelfde ontwerphandschrift maar veel soberder uitgevoerd. Het beeld aan die zijde rommelt omdat de (later in halfsteensverband toegevoegde?) uitgebouwde serre, achteringang en berging variëren in omvang, hoogte en materialisatie. Alleen de serre sluit aan bij de rijkdom van de overige gevels.

De vrijstaande garage op langgerekt rechthoekig grondplan is later toegevoegd en heeft wanden van prefab betonnen onderdelen, een flauw hellend dak van golfplaten en in de kopgevel een opgeklampte, dubbele deur. Dit secundaire gebouwtje is volledig overwoekerd.

Woning: de drie zichtbare gevels vanaf de straat.

Geveldetails: dakkapel, bakgoot op consoles (b), rondboogfries met siermetselwerk (m), venster, luik en dorpel (o)

Achtergevel met uitgebouwde serre, berging en later tussengevoegde entree. .

Later toegevoegde vrijstaande garage in de flank van de tuin.

woning interieur (zie tevens foto's volgende pagina)

De ruimtelijke opzet van deze dorpswoning is karakteristiek voor een woning van een notabele van ruim honderd jaar geleden.
Op de begane grond bestaat de indeling uit een middengang met werkkamer (links) en voorkamer (rechts) aan de straatzijde, en een trappenhuis met keuken (links) en achterkamer (rechts) aan de tuinzijde.
De voor- en achterkamer werden oorspronkelijk van elkaar gescheiden door een wand met schuifdeuren en kasten (verwijderd), en hebben aan de tuinzijde een uitgebouwde serre (later toegevoegd?).
De trap leidt naar de verdieping met een centrale overloop en vier slaapkamers rondom. Deze kamers zijn vermoedelijk rond 1972 uitgerust met wastafels en muurkasten. Op één slaapkamer is een kleine badkamer toegevoegd.

Karakteristieke en sfeerbepalende interieurelementen uit de oorspronkelijke bouwtijd (1916-1918) zijn de paneeldeuren met rijk gedecoreerde omlijstingen en de rijk bewerkte houten onderdelen van de trap: handlijst, spijlen en trappalen. Voor de rest is het interieur ingrijpend gemoderniseerd:

- nieuwe vloer-, wand- en plafondafwerking;
- nieuwe haard, keuken, toilet en badkamers;
- toegevoegd entreeportaal achterzijde.

Rijk geprofileerd, gedraaid en gedecoreerd houtwerk in de hal met trappenhuis.

De doorgebroken en gemoderniseerde kamers-en-suite met serre.

De werkkamer (b), keuken (m) en berging / badkamer (o) zijn in de jaren zeventig gemoderniseerd.

De overloop met originele trap, deuren en lijsten (b en m), en slaapkamers die in de jaren ‘70 zijn gemoderniseerd (o).

CULTUURHISTORISCHE WAARDERING

inleiding

Deze waardestelling is omwille van de onafhankelijkheid en objectiviteit uitsluitend gebaseerd op cultuurhistorische overwegingen. Bouwtechnische staat, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen en/of financiële aspecten zijn buiten beschouwing gelaten.

graduele waardering (zie tekening volgende pagina)

Tegen de achtergrond van de historische en ruimtelijke context (hfdst. 1) en de analytische typering (hfdst. 2) zijn de cultuurhistorische waarden – voor zover mogelijk - aangegeven op een plattegrond. Met drie kleuren is gradueel onderscheid gemaakt in hoge, positieve en indifferente waarden. De definities van deze drie waarden dienen als algemene onderbouwing bij de waardetoekenning van de verschillende onderdelen. NB. De graduele waardering moet altijd worden beschouwd in onderlinge samenhang met de set kernwaarden (zie verderop).

hoge waarde (blauw)

Hoog gewaardeerde onderdelen komen uit het onderzoek naar voren als essentieel voor de verschijningsvorm, structuur en/of betekenis van het gebouw cq. het architectonische concept. Het is nadrukkelijk niet zo dat alle oorspronkelijke onderdelen automatisch deze hoogste score krijgen. Deze hoge waardering heeft in hoofdzaak betrekking op:

- Van beide gebouwen de buitengevels van het hoofdvolume (exclusief later vernieuwde ramen en deuren).
- Van beide gebouwen de binnenwanden en trappenhuizen die structuurbepalend zijn voor de typologie gangschool en dorpswoning.
- De kap van de school en de ezelsrug voorlangs (niet te zien op pag. 25).

positieve waarde (groen)

Positief gewaardeerde onderdelen komen uit het onderzoek naar voren als karakteristiek voor de verschijningsvorm, structuur en/of betekenis van het gebouw cq. het architectonische concept. Deze positieve waardering heeft in hoofdzaak betrekking op:

- De buitengevels van de achteruitbouwen van de school (gymzaal, toiletgroep) en de woning (serre, berging), exclusief later vernieuwde ramen en deuren).
- De stalen ramen uit 1954 in het hoofdvolume van de school.
- Diverse secundaire binnenwanden in beide gebouwen.

indifferente waarde (geel)

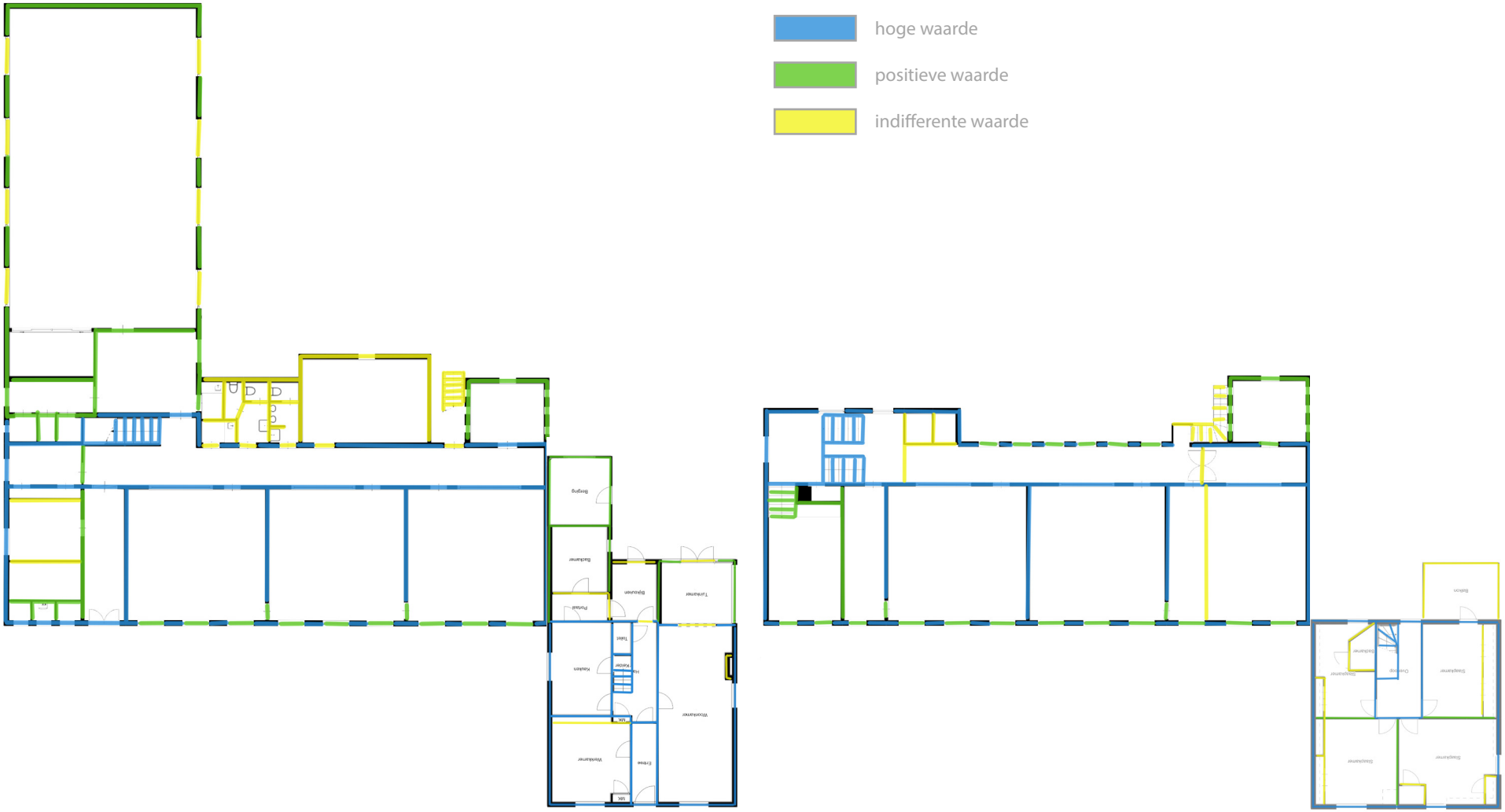
Indifferent gewaardeerde onderdelen komen uit het onderzoek naar voren als niet bepalend of zelfs verstorend voor de verschijningsvorm, structuur en/of betekenis van het gebouw cq. het architectonische concept. Aan deze onderdelen wordt vanuit een erfgoedperspectief geen belang gehecht. Deze indifferente waardering heeft in hoofdzaak betrekking op:

- Alle overige binnenwanden, (nood)voorzieningen, wandkasten en recente ramen en deuren.

kernwaarden

De navolgende cultuurhistorische kernwaarden vormen een samenvattende interpretatie van alle voorgaande informatie.

- De school en woning als onderdeel van een beeldbepalend vml. parochiecomplex, waarbij de school onderdeel is van een reeks grote vrijstaande gebouwen, en de woning qua schaal en positie doorschakelt naar het dorpse bebouwingspatroon verderop aan de Kastanjelaan.
- Het voorplein als voorgrond vóór het front van de school met de beschutting van de flankerende woning en de rij kastanjebomen, én als onderdeel van een langgerekt voorgebied dat tot aan de kerk reikt.
- De herkenbaarheid als voormalige school door het voorplein, het stramien van drie grote identieke ramen per lokaal, het tegeltableau met opschrift, de ruimtelijke opzet met lokalen voor en een gang achter.
- Het consequent doorgevoerde ontwerphandschrift met een rijk gedetailleerde eerste fase (1916-1918: b.g., kap, woning, binnendeuren, trappen) en een soberder tweede fase (1954: verdieping, gymzaal).

Waarderingsplattegronden begane grond (links) en verdieping (rechts). Voor de toelichting zie de vorige pagina. Van de kap was geen plattegrond voorhanden: die is van hoge waarde (blauw).

TRANSFORMATIEKADER

algemene filosofie: uitgangs- en aandachtspunten

transformatie als opgave

Het voormalige schoolgebouw en de flankerende woning worden anno 2021 tijdelijk verhuurd en binnenkort verkocht en getransformeerd. Eén van de uitdagingen daarbij is om de aanstaande ontwerpopgave en de cultuurhistorische waarden zó met elkaar te verknopen, dat zoveel mogelijk kernwaarden worden benut en knelpunten worden opgelost. Op die manier blijft de ziel van beide gebouwen en het grotere geheel van het parochie-ensemble op een vanzelfsprekende manier begrijpelijk en beleefbaar, én ontstaat er tevens ruimte voor nieuwe functies, ingrepen en toevoegingen.

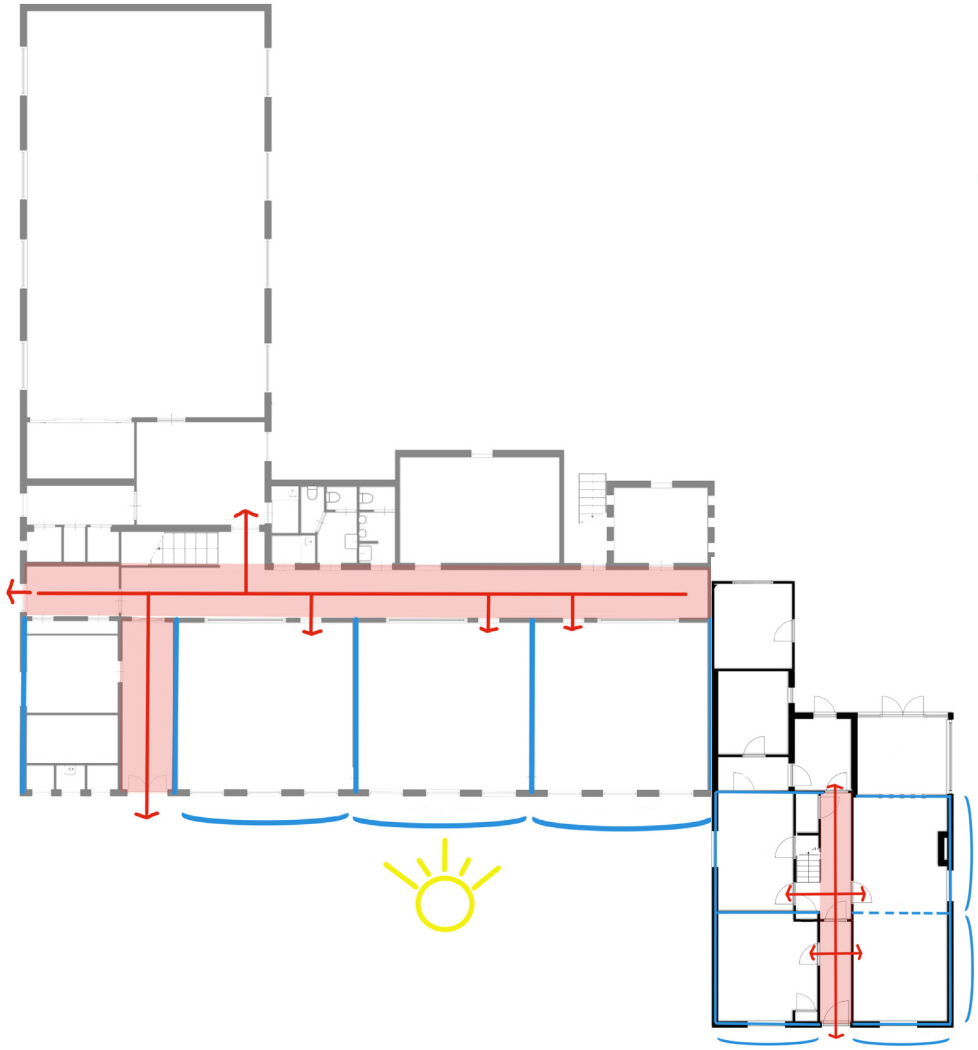
behoud door ontwikkeling en exploitatie

Het voortbestaan en de conditie van beide gebouwen zijn gebaat bij de huidige tijdelijke bestemmingen, maar kunnen nóg beter af zijn met een permanente nieuwe functie omdat de herbestemming aangegrepen kan worden voor het verduurzamen en toekomstbestendig maken van deze karakteristieke gebouwen. Van belang daarbij is dat de onvermijdelijke ingrepen zich op een respectvolle en logische manier voegen in de gebouwen, op het kavel en binnen de omgeving van de Kastanjelaan. Het schoolgebouw en de schoolmeesterswoning zijn weliswaar geen museale objecten met een stolp erover, maar ook geen onbeduidende gebouwen waaraan je alles zonder meer kunt veranderen. Daarom worden voorgenomen ingrepen altijd gemotiveerd door een zorgvuldige afweging van het erfgoedbelang, verhouden ze zich goed tot de cultuurhistorische (kern) waarden, en genereren ze waar mogelijk nieuwe kwaliteiten voor het erfgoed en/of de directe omgeving.

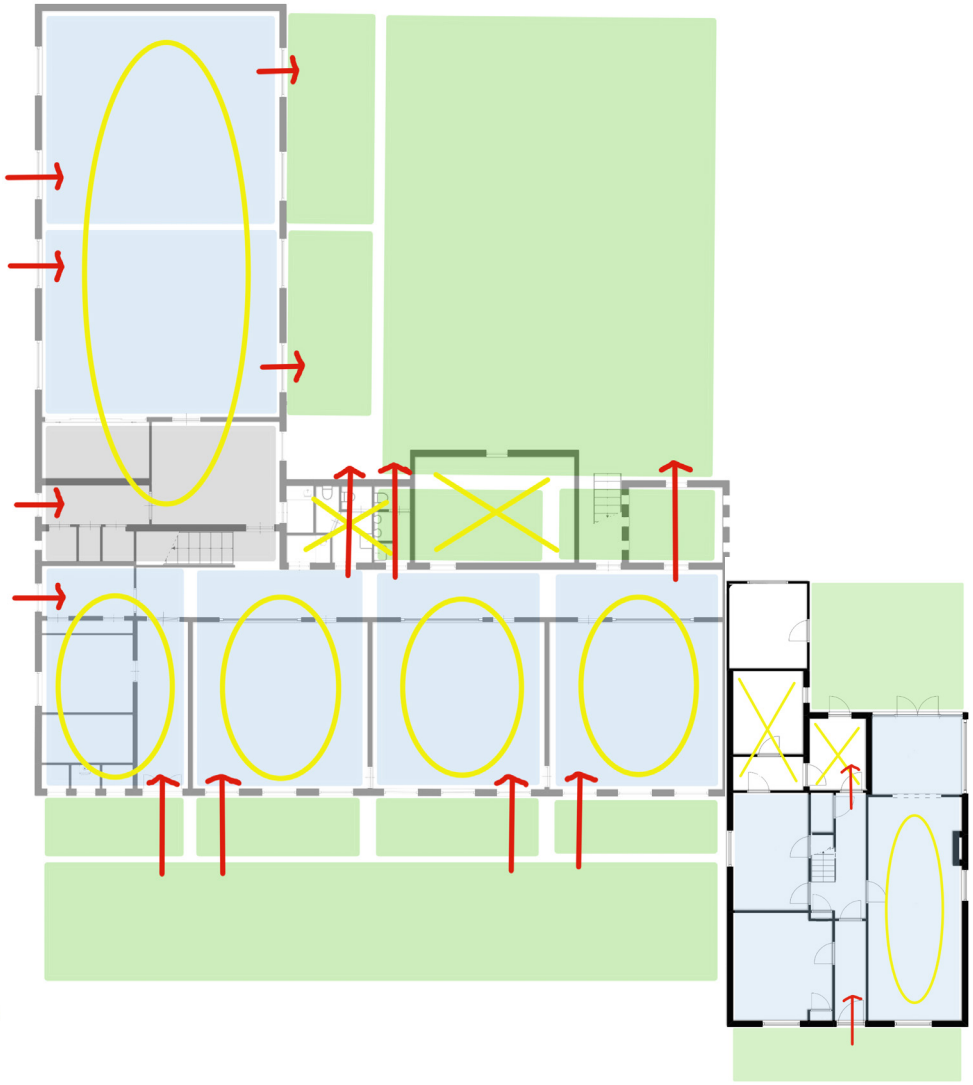
cultuurhistorische (kern) waarden als randvoorwaarden

De cultuurhistorische (kern) waarden - zoals geformuleerd op pagina 24 - zijn in combinatie met de centrale, goed bereikbare, rustige en groene ligging in het dorp belangrijke troeven bij de transformatie. De set kernwaarden en de gradueel ingekleurde erfgoedwaarden vormen daarom belangrijke randvoorwaarden, met het volgende regiem:

- Bij de kernwaarden en de hoog gewaardeerde onderdelen (blauw op de plattegrond op p. 25) staat behoud ervan in beginsel voorop. Voor eventuele wijzigingen geldt daarom het uitgangspunt 'nee, tenzij ….'. Noodzakelijke aanpassingen zijn mogelijk zolang ze de bestaande erfgoedwaarden niet onevenredig aantasten, ze die waarden ondersteunen en van hoge ontwerpkwaliteit zijn. Een belangrijke nuancering daarbij is dat de achtergevels makkelijker ingrepen verdragen dan de beeldbepalende zichtbare gevels aan de straatzijde.
- Bij de positief gewaardeerde onderdelen (groen op de plattegrond op p. 25) is streven naar behoud wenselijk, maar ook sloop is onder voorwaarden denkbaar. Voor aanpassingen en sloop geldt het behoedzame uitgangspunt 'ja, mits ….'. Ingrepen zijn mogelijk zolang ze het karakter van het gebouw, de buitenruimte en het ensemble als uitgangspunt nemen (respect), de bestaande erfgoedwaarden niet onevenredig verstoren (zorgvuldigheid) en/of nieuwe kwaliteit toevoegen.
- Bij de indifferent gewaardeerde onderdelen (geel op de plattegrond op p. 27) is behoud geen voorwaarde. Wijziging of sloop zijn zonder meer mogelijk zolang ze de erfgoedwaarde in de directe omgeving niet verstoren (zorgvuldigheid).

Hoofdstructuur van de gebouwtypologieën gangschool en dorpswoning met middengang.
De gangen vormen de ruggengraat voor de flankerende vertrekken die op de zon liggen.

Indicatieve weergave van mogelijke denkrichtingen voor de school en de woning.
De toelichting staat op de volgende twee pagina's.

specifiek kader: uitgangs- en aandachtspunten

inleiding

De ingekleurde plattegrond op de vorige pagina is een indicatieve verbeelding van kansen en mogelijkheden. Het is nadrukkelijk geen ontwerp, maar een illustratie van principes die vanuit een cultuurhistorisch perspectief denkbaar en kansrijk zijn. Overigens niet-uitputtend want je weet op voorhand niet welke creatieve ideeën gaan worden ingebracht.

ruimtelijke structuur

De ruimtelijke structuur van de gangschool en de woning met middengang (rood op de plattegrond) leent zich in ongewijzigde vorm goed voor een praktijk-, kantoor-, atelier- of bedrijfsverzamelgebouw. Een woonfunctie in de woning ligt voor de hand. Ook een (gedeeltelijke) woonfunctie voor het schoolgebouw is goed denkbaar.

- Denk daarbij bijvoorbeeld aan het compartimenteren per klaslokaal (lichtblauw op de plattegrond): een reeks van drie woningen met twee bouwlagen en kap. Een variant met beneden- en bovenwoningen is ook goed denkbaar met (een deel van) het bestaande trappenhuis als stijgpunt (grijs op de plattegrond).
- Er bestaat volop ontwikkelruimte bij de (her)indeling van de ruimtes zolang de ruimtelijke hoofdopzet van gang en lokaal maar afleesbaar blijft (gele lijnen en ovalen op de plattegrond)
- De ingesloten hoek van het L-vormige gebouw (grijs op de plattegrond) beschikt over minder buitenruimte want sluit aan op de harmoniezaak, en is daardoor wellicht beter geschikt voor (openbare) buurtfuncties, praktijk en/of werkruimtes. Dergelijke functies passen bij de hoek met grote hoofdentree als blikvanger in de straat, én gaan wellicht beter samen met (behoud van) de ruime hal, het royale trappenhuis en de oefenruimte in de achterliggende voormalige gymzaal.

benadering

Bij het schoolgebouw is sprake van een duidelijk onderscheid tussen een formeel front met één hoofdentree en een voorplein aan de straatzijde, en een informele rommeliger rugzijde met entrees aan de achtertuin.

- Respecteer die vanzelfsprekende helderheid tussen voor- en achterkant.
- Beide zijden bieden kansen voor (extra) ontsluitingen (rode pijlen). Dat geldt ook voor de linker zijgevel waar een oorspronkelijke deur in de as van de gang is gewijzigd in een raam.
- Gebruik zoveel mogelijk de bestaande en voormalige deuropeningen, of breek bestaande vensteropeningen door naar beneden.
- Onderzoek of (een herinterpretatie van) de oorspronkelijke houten veranda haaks op de voorgevel als intermediair motief kansen biedt voor de ontsluiting(en) van het gebouw: zie de historische foto linksonder op p.13.

buitenruimte

Het voorterrein van de school is ingericht als verharde speelplaats met gemetselde ezelsrug en rij kastanjebomen voorlangs. Dit voorgebied kan wel een kwaliteitsimpuls gebruiken en daarin meeliften met de bestaande kwaliteiten van het gevelfront, de rij straatbomen en de ruimtelijke relatie van het langgerekte voorgebied dat reikt tot aan de kerk.

- Denk o.a. aan meer groen en/of het herstellen cq. herinterpreteren van het smeedijzeren hekwerk. Maak hiervoor een inrichtingsplan en neem daarin de ezelsrug en de kastanjebomen mee. Compartimenteren en (voor)tuinen zijn mogelijk zolang het voorterrein als ruimtelijke eenheid maar herkenbaar blijft: lage of open scheidingen zoals het oorspronkelijke hekwerk hebben daarom de voorkeur. Hou het eenduidig in de vormgeving en materialisatie van de inrichtingselementen.
- De verwaarloosde achtertuin bied volop kansen voor herplant, herindeling, ontsluiting, uitbouw, losse berging enz. De zijde van de Stationsweg met de veelal verlaten parkeerplaats zou ook meer als een ‘tweede voorzijde’ opgevat en uitgewerkt kunnen worden.

onderhoud en voorzieningen

- Gevelreiniging brengt een blijvend schaderisico met zich mee en wordt daarom afgeraden of alleen toegestaan met stoom onder zeer lage druk dan wel door voorzichtig te borstelen.
- Eventueel nieuw voegwerk dient overeen te komen met het oorspronkelijke voegwerk qua samenstelling, hardheid, kleur en voegtype, omwille van het beeld maar ook om schade aan de bakstenen te voorkomen.
- Omwille van de architectonische rijkdom en stilistische twee-eenheid van school en woning is het schilderen en pleisteren van een gevel of het aanbrengen van isolatie aan de buitenzijde niet toegestaan, ook niet bij het dak.
- Kleurhistorisch onderzoek biedt mogelijk verrassende inspiratie voor het buitenschilderwerk. Zeker bij het schoolgebouw is dat oorspronkelijk kleurrijker geweest. Met kleurhistorisch onderzoek is dat vrij eenvoudig te achterhalen.
- Grijp de transformatie aan om detonerende vloer-, wand- en plafondafwerkingen in beide gebouwen ongedaan te maken, en te herstellen of passend te vernieuwen.
- Eventueel toe te voegen voorzieningen zoals na-isolatie van gevels en daken, zonwering, ventilatie en/of energieopwekkende maatregelen dienen van meet af aan onderdeel te zijn van de ontwerpopgave.

Detail van de voorgevel van het woonhuis: rijk kleur- en materiaalgebruik met een consequent doorgevoerde ornamentering bij de hardstenen kraagsteen en de houten gootklos.

BIJLAGE: GERAADPLEEGDE BRONNEN

archieven

- Gemeente Vught: bouwdossiers
- Brabants Historisch Informatie Centrum: bouwdossiers
- Heemkundekring De Kleine Meijerij: historische foto's

literatuur, rapporten

- Archiefgroep Bovo Vught (2008). *Vughts onderwijs ABC: een naslagwerkje,* Den Bosch nov. 2008
- Gorp, P. van (2016). 'Wie is Dokter Landman', in: *De Helvoirt* (2016), p. 39-40
- Monumentenwacht Noord-Brabant 92020). *Inspectierapport Oude Dr. Landmanschool Helvoirt,* Vught 2020

websites

- bhic.nl (beeldbank)
- bonas.nl (architecteninformatie)
- delpher.nl (historische tijdschriften)
- topotijdreis.nl (topografische kaarten)

personen

- Henk van Helvert (Heemkundekring De Kleine Meijerij)

Restant van het oorspronkelijke smeedijzeren hekwerk, geplaatst op de scheiding tussen de voortuinen van de schoolmeesterswoning en de school, en thans vrijwel volledig overwoekerd.

COLOFON

titel
Helvoirt: voormalige Landmanschool
cultuurhistorische verkenning (quickscan)

datum
Nijmegen, 12 februari 2021

tekst, fotografie en tekenwerk ©
Leon van Meijel

opdrachtgever
gemeente Vught, contactpersoon Lisette Thijssen

disclaimer afbeeldingen
Alle foto's en tekeningen zijn van Leon van Meijel, tenzij anders vermeld in het bijschrift. De beeldrechten voor de topografische kaarten en de historische foto's op de pagina's 8-11 en 13 zijn niet geregeld. De opdrachtgever draagt hiervoor de verantwoordelijkheid.

contact
Gemeente Vught
Postbus 10.100
5260 GA VUGHT
www.vught.nl

van Meijel – adviseurs in cultuurhistorie
Alphons Sieberspad 16
6532 AG NIJMEGEN
www.adviseursincultuurhistorie.nl